

**ПРОБЛЕМИ СУДОВОГО ЗАХИСТУ РЕПУТАЦІЇ
ТА ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ У РАЗІ ВІДМОВИ
ПОТЕРПІЛОГО ВІД ОБВИНУВАЧЕННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ
ПРОВАДЖЕННІ У ФОРМІ ПРИВАТНОГО ОБВИНУВАЧЕННЯ**

Пчеліна Оксана Василівна

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального процесу
та організації досудового слідства*

*Харківський національний університет внутрішніх справ
м. Харків, Україна*

Захист прав та свобод людини в умовах сучасного розвитку кримінального процесуальної системи України набуває особливої актуальності. Важливе місце у цьому контексті займає питання забезпечення судового захисту репутації особи, а також механізмів відшкодування шкоди у випадках відмови потерпілого від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення. Ця проблема постає не лише як юридична, а й як суспільно-етична, оскільки стосується балансу між інтересами потерпілих, правами підозрюваних/обвинувачених та ефективністю правосуддя.

Відповідь на питання про наявність в особи права на відшкодування шкоди, завданої ініціюванням кримінального провадження у формі приватного обвинувачення у разі подальшої відмови потерпілого від обвинувачення, лежить у площині розмежування добросовісної реалізації права на судовий захист та деліктної поведінки. Стаття 40 Конституції України гарантує право індивідуальних чи колективних письмових звернень або особистого звернення до державних органів, які мають надати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк [1]. Звернення особи до правоохоронних органів із заявою про вчинення кримінального правопорушення є реалізацією її конституційного права, а тому, за загальним правилом, не може визнаватися незаконною дією та тягнути за собою цивільно-правову відповідальність у вигляді відшкодування шкоди (зокрема моральної).

Проте цей імунітет не є абсолютним. Згідно з правовою позицією Верховного Суду, висловленою у низці постанов у справах про захист честі, гідності та ділової репутації, відшкодування шкоди можливе виключно за умови, якщо дії особи, яка ініціювала провадження, були спрямовані не на захист порушеного права, а виключно на заподіяння шкоди іншій особі (зловживання правом), і її звернення містило

завідомо неправдиві відомості [2]. Водночас «викладення у листах, заявах, скаргах до правоохоронного органу завідомо неправдивих відомостей тягне за собою відповідальність, передбачену чинним законодавством України» [3]. Зокрема, Кримінальний кодекс України передбачає кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення про вчинення кримінального правопорушення (стаття 383).

Сама по собі відмова потерпілого від обвинувачення (що є його диспозитивним правом у кримінальних провадженнях у формі приватного обвинувачення) не свідчить про автоматичну завідому неправдивість заяви про кримінальне правопорушення. Відмова може бути наслідком примирення, втрати інтересу до справи або небажання брати участь у тривалих судових процедурах. Тому автоматичного права на відшкодування шкоди лише за фактом закриття кримінального провадження через відмову потерпілого від обвинувачення закон не передбачає. Для стягнення шкоди за правилами статей 1166, 1167 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) необхідно довести наявність повного складу цивільного правопорушення, де ключовим і найскладнішим елементом буде вина потерпілого у формі умислу на безпідставне кримінальне переслідування.

Питання щодо права особи на відшкодування шкоди, завданої їй незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду, у разі закриття стосовно неї кримінального провадження з підстави, визначеної пунктом 7 частини першої статті 284 КПК України, вирішується крізь призму концепції реабілітуючих і nereабілітуючих підстав. Зокрема, закриття кримінального провадження у досліджуваному випадку є формальною підставою. Тобто такою, яка не надає права на реабілітацію у порядку Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» та застосування якої пов'язане із процесуальними перешкодами здійснення кримінального провадження [4, с. 131].

Згідно з частиною першою статті 130 КПК України «шкода, завдана незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду, відшкодовується державою за рахунок Державного бюджету України у випадках та в порядку, передбачених законом» [5]. Спеціальним нормативно-правовим актом, що регулює ці відносини, є Закон України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури

і суду» [6]. Стаття 2 цього Закону містить вичерпний перелік підстав, за яких виникає право на відшкодування шкоди за рахунок Державного бюджету України. До них належать виключно реабілітуючі обставини.

Закриття кримінального провадження у зв'язку з відмовою потерпілого від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення є формальною підставою, що не реабілітує особу і не підтверджує її невинуватість або відсутність злочину. Це лише означає неможливість продовження переслідування через відсутність волі потерпілого. Держава в особі слідчого, дізнавача чи прокурора, вносячи відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань за заявою потерпілого про кримінальне правопорушення приватного обвинувачення (статті 25, 214 КПК) та проводячи слідчі (розшукові), негласні слідчі (розшукові) й інші процесуальні дії, діяла правомірно та виконувала свій позитивний обов'язок. Відтак, подальша відмова потерпілого від обвинувачення не робить попередні дії держави незаконними *ex tunc* (з моменту їх учинення).

З огляду на це особа не має права на відшкодування шкоди за рахунок держави в порядку спеціального Закону № 266/94-ВР у разі закриття провадження з підстави, визначеної пунктом 7 частини першої статті 284 КПК України. Винятком можуть бути лише випадки, коли під час такого розслідування правоохоронними органами були вчинені окремі, самостійні незаконні рішення, дії чи бездіяльність, незаконність яких встановлена судом або слідчим суддею під час провадження. У такому разі шкода, заподіяна саме цими ексцесами, а не самим фактом кримінального переслідування, може відшкодуватися на загальних підставах за правилами статей 1173, 1174 ЦК України.

Водночас у рішенні Конституційного Суду України від 08 червня 2022 року № 3-р(П)/2022 констатується, «що у зв'язку з nereабілітаційним характером підстави для закриття кримінального провадження <...> на законодавчому рівні не передбачено можливості відшкодування шкоди, завданої незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду, а також визначено певні обмеження для таких осіб» [7]. Указані положення за аналогією можуть бути застосовані до випадків, коли закриття кримінального провадження здійснюється за формальною підставою – відмова потерпілого від обвинувачення у кримінальних провадженнях у формі приватного обвинувачення. Більше за все, особі, стосовно якої закрито кримінальне провадження за nereабілітаційною підставою, має бути гарантоване право на ефективний судовий захист, що полягає в можливості звернутися до суду щодо перевірки законності та обґрунтованості процесуальних рішень. Якщо буде встановлено незаконність переслідування, суд повинен

вирішити питання реабілітації, захисту репутації й відшкодування шкоди [7].

Проте чинним КПК України механізм спростування сумнівів у невинуватості особи або забезпечення відшкодування шкоди особі, щодо якої кримінальне провадження було закрито за формальною підставою, зокрема у зв'язку з відмовою потерпілого від обвинувачення у кримінальних провадженнях у формі приватного обвинувачення, не передбачено.

Література:

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

2. Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 27.02.2009 № 1

3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Сердюка Миколи Кириловича щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 7 Цивільного кодексу Української РСР (справа про поширення відомостей) від 10.04.2003 № 8-рп/2003.

4. Гловюк І. В. Щодо питання удосконалення моделі закриття кримінального провадження у судовому провадженні. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2021. Вип. 42. С. 130–137. DOI: 10.31359/2079-6242-2021-42-130.

5. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

6. Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинові незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду: Закон України від 01.12.1994 № 266/94-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266/94-вр>

7. Рішення Другого сенату Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Кротюка Олександра Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 частини першої статті 284 Кримінального процесуального кодексу України (справа щодо презумпції невинуватості) від 08 червня 2022 року № 3-р (II)/2022.